

שבט התשע"ה

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

המראה מול הפרטים בציווי משכן

לפרשת תרומה (על פי שיעורים של הרב תמיר גרנות והרב יהודה ראק)

6. שמות כה, י-יא:

"וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אֲמֹתַיִם וְחָצִי אַרְכּוֹ וְאֹמֶה וְחָצִי רָחְבוֹ וְאֹמֶה וְחָצִי קִמְתּוֹ... וְצִפִּית אֹתוֹ זָהָב טְהוֹר מִבֵּית וּמְחוּץ תְּצַפְּנוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זָר זָהָב סָבִיב" וכן הלאה.

לפי התשובה הראשונה, משה רבנו רואה דגם של המשכן וכליו למעלה, בהר, שם הוא נמצא אותה שעה, ומוטל עליו לבנות למטה כשם שהראו לו למעלה. לעונת זאת לפי התשובה השנייה, משה מקבל רשימת הוראות פרטנית לביצוע, ועליו לעבוד על פיה.

הרב תמיר גרנות טוען שאין לפרש שהציוויים הכלליים בנוסח: "אֲשֶׁר אֶנִּי מֵרְאֶה אוֹתְךָ" מתכוונים לרשימת ההוראות, שכן אז הייתה התורה אומרת: "ככל אשר אני מצווה אותך" או "דובר אליך" וכדו', בלשוניתיה הרגילות. המונח "ראיה" משמעותו על פי הפשט: מראה עיניים, והוא אינו זהה לרשימת הוראות. על פי הבנה זאת שמדובר על שני ציוויים שונים עולה השאלה: מדוע הקב"ה צריך לצוות את משה בשתי דרכים שונות?

הרב תמיר גרנות מציע לכך שתי תשובות שונות, לפי פשוטו של מקרא:

התשובה הראשונה היא שיש כאן, כמו בתוכנית בניין בימינו, שילוב של שני אמצעים, שמתכוונים לאותה מטרה בדיוק: המראה הוא כמו דגם, תרשים, ורשימת ההוראות היא כמו מפרט טכני מדויק, והמטרה היא להבטיח שהמשכן וכליו ייבנו ללא סטייה וטעות מהתוכנית של האדריכל, שהוא הקב"ה. לפי הצעה זו יש התאמה גמורה בין שתי הדרכים, ואין הכוונה אלא למנוע טעות.

פרשת תרומה נפתחת בציווי לקחת תרומה ולעשות מוקדש לשכינת ה'

1. שמות כ"ה א' וח':

"דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה ... וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנָתִי בְּתוֹכְכֶם"

כלומר: האמצעי הוא תרומות בני ישראל והתכלית היא בניין בית לשכינתו. אך יש כאן פער שצריך ביאור: חומרים – יהיו, מטרה – יש, אך כיצד יש להשיג את המטרה על ידי החומרים שיאספו?

או בניסוח אחר: מהו האופן המסוים בו צריך להיבנות הבית שיהיה מכון לשבתו יתברך?

לשאלה זו ניתנות לכאורה שתי תשובות, שאף שהן נאמרות בנשימה אחת, הן יכולות להתפרש כשתי תשובות:

התשובה הראשונה

2. שמות כ"ה ט:

"כָּל אֲשֶׁר אֶנִּי מֵרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תְּבִנֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תְּבִנֹת כָּל כְּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ"

וכן יאמר להלן ביחס לארון, לשולחן ולמנורה

3. שמות כ"ה מ':

"וַיִּרְאֶה וַעֲשֶׂה בְּתִבְנִיתָם אֲשֶׁר אֵתָה מֵרְאֶה בְּהָר" ו עוד יאמר על המשכן עצמו

4. שמות כ"ו ל:

"וַהֲקִמְתָּ אֵת הַמִּשְׁכָּן כַּמִּשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הָרִאִיתָ בְּהָר" ולהלן יאמר על מזבח הנחשת

5. שמות כ"ז ח:

"כַּאֲשֶׁר הִרְאֶה אוֹתְךָ בְּהָר כֵּן יַעֲשׂוּ"

התשובה השנייה היא שהמשכן ייבנה לפי רשימת ההוראות הפרטנית הנתונה למשה

זו השאלה ששואל בן הבית את המלך. האיִקוֹנִין הנאות הן הדבר המקורי, שאינו ניתן לחיקוי או להעתקה. המלך בתשובתו אינו כופר בהנחה של בן הבית. אכן, המקור אינו ניתן לחיקוי, אבל זו אינה כוונתו של המלך. המלך מעוניין שהאומן בן ביתו ייצור דבר מה חדש, בסממניו, בדמיונו, והוא יכבד את המלך דווקא בכך. המקור אינו אובד מפני שמישהו יוצר דבר מה שמתכוון אליו, שרוצה לבטאו. להיפך: הוא מקבל משמעות חדשה, גילוי נוסף, לפי המושגים של היוצר ושל הקהל שלו.

ומסביר הרב תמיר גרנות, שחז"ל מבינים שהמשכן נבנה על פי אותו דגם. כלומר: משה רבנו אינו רואה למעלה דגמים של מנורה או תרשימים של שולחן. הוא רואה את מה שראו כל הנביאים שתיארו חזון א-לוהי, ויותר מהם: את ה' על כיסאו, את הפמליא שלו ("שרפים עומדים ממעל לו...") או מה שמכונה בחז"ל באופן כללי: מעשה מרכבה. הקב"ה אומר למשה: לך עשה לי כמותם. במילה "כתבניתם" הכוונה אינה לחקות או להעתיק, מפני שאי אפשר להעתיק הוויות שמימיות ורוחניות לארץ, ואין לקב"ה צורך בשכפול של מה שקיים כבר למעלה. הכוונה היא שמה רבנו יחד עם שאר האומנים ייצור מעצמו בכלים ובחומרים של העולם הזה דגם מקביל, שמייצג במונחים אנושיים את מה שקיים למעלה בעולם האלוהי.

ומציע הרב תמיר גרנות שאולי אפשר לומר: המשכן, לדעת חז"ל, איננו יצירת אומנות ריאליסטית שמטרתה להעתיק את המציאות הטבעית, המקורית, אל היצירה הפלאסטית. המשכן דומה יותר ליצירה מודרנית, אבסטרקטית, שבה הדגם הפיזי, הפלאסטי, הוא ביטוי של דבר מה מופשט שהאומן מנסה לייצג אותו באמצעות סמל פלאסטי. לפי הבנה זאת, חז"ל הבינו שמה ראה למעלה מראות אלוקים, ואותם הוא עתיד לייצג למטה כדי לבנות לקב"ה מקום לשכינתו. הקב"ה מעוניין לשכון בבית שבו בני אדם מתכוונים לאלוקי על ידי מעשים וייצוגים אנושיים וחומריים. ואלה הם דברי חז"ל

8. במדבר רבה, וילנא, פרשה יב:

רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר בשעה שאמר הקב"ה למשה עשו לי משכן היה לו להעמיד ארבע קונטיסטים ולמתוח את המשכן עליהם אלא מלמד שהראה הקב"ה למשה למעלן אש אדומה אש ירוקה אש שחורה אש לבנה אמר לו כתבנית אשר אתה מראה בהו. רבי ברכיה בשם ר' בצלה למלך שהיה לו לבוש משובח עשוי במרגליטון אמר לבן ביתו עשה לי כזה אמר לו אדוני המלך יכול אני לעשות כמותו אמר לו אני בכבודי ואתה בסממנך כך אמר משה לפני הקב"ה אלהי יכול אני לעשות כאלה אמר לו כתבנית אשר אני וגו' בתכלת ובארגמן ובתולעת שני ובשש אמר הקב"ה למשה אם את עושה מה שלמעלה למטה אני מניח

התשובה השניה היא, שכל אחת מהדרכים לבדה, אינה מספיקה. ראיית דגם, אינה מספיקה כדי לדעת אלה חומרים ירכיבו פיסית את המבנה הממשי, מה בדיוק יהיו המידות וכו', כלומר: כל זה נשאר פתוח. רשימת הוראות טכניות של מידות, חומרים וצורות, יכולה לאפשר עדיין בניין של אינסוף דגמים אומנותיים שיעמדו בדרישות לפי מיטב דמיונו של האומן היוצר. רק ראיית הדגם, ששוללת את החופש האומנותי, והמפרט הטכני, ששולל את החופש המעשי, מבטיחים שהבניין יתאים לגמרי לכוונת המתכנן ולרצונו.

שתי התשובות הקודמות אפשריות, ואין פירכה טקסטואלית עליהם. אלא שעדיין נשארת השאלה העקרונית במימד של כתיבת הדברים. האם כוונת התורה באריכות דבריה היא רק להבטיח את הדיוק בביצוע? האם כל רשימת ההוראות והחזרה הטררחנית על כך שמה ראה דגם של כל כלי, לא באו אלא לבטא את נאמנות המבצע "למתכנן"?

לדעת הרב תמיר גרנות חז"ל אכן הוטרדו משאלה זאת ולכן הציעו במדרשם הציעו תשובה שלישית, רבת משמעות. מבחינה פרשנית, שחושפת את המימד הסודי של הפסוקים

7. שמות רבה, וילנא, פרשה לה:

דבר אחר: "וְעָשִׂיתָ אֶת הַקְּרָשִׁים לְמִשְׁכַּן". "א"ר אבין משל למלך שהיה לו איקונין נאה אמר לבן ביתו עשה לי כמותה, אמר לו אדוני המלך איך יכול אני לעשות כמותה, אמר לו אתה בסממניך ואני בכבודי, כך אמר הקב"ה למשה וראה ועשה, אמר לפניו רבון העולם אלוה אני שאני יכול לעשות כאלו, אמר לו כתבניתם בתכלת ובארגמן ותולעת שני, וכשם שאתה רואה למעלה כך עשה למטה, שנאמר עצי שטים עומדים כנתון באיסטרטיא של מעלה, ואם תעשה כאותה של מעלה למטה אני מניח סנקליטין של מעלה ומשרה שכינתי ביניכם למטה, מה למעלן שרפים עומדין אף למטה עצי שטים עומדים, מה למעלה כוכבים אף למטן כן, אמר רבי חייא בר אבא מלמד שהיו קרסי זהב נראין במשכן ככוכבים הנראים ברקיע

ביסודם של דברי חז"ל אלה עומדת בעיה, שפתרונה הוא מפתח להבנת המטאפיסיקה של בניין המשכן. מקומו של הקב"ה הוא מחוץ לעולם, במונחי המדרש: בשמים - למעלה. הוא טרנסצנדנטי לעולמו. למעלה, יש לו פמליא, כלומר: מקום מלכות ומשרתים שהם רוחניים כמותו. כיצד ניתן, לפי דברי התורה, להכין לקב"ה מקום למטה, גשמי, מצומצם, מוגדר בחומר ובמידה, והמקום ההוא יהיה משכנו? האם העולם העליון, האלוהי, הרוחני, ניתן בכלל לחיקוי אנושי בעולמו הקונקרטי, שבו מה שאין לו ממשות אינו קיים כלל?

משה רבנו רואה את הדגם השמימי, אבל אינו מסוגל לחקותו. השכחה אינה כנראה שכחה סתם, אלא חוסר יכולת להעתיק את המודל האלוקי לספירה האנושית. בצלאל מעולם לא ראה, ואף על פי כן יודע. הידיעה של בצלאל שחסרה למשה, היא ודאי זו של האומן האידיאלי. שהרי אין ספק שיכולתו של משה כנביא וכרואה מראות אלוקים עולה על זו של בצלאל. אלא שלפי מדרש זה, משה רבנו אינו יכול לקשר בין שמים לארץ. הפער הוא גדול מדי, והוא, שקרוב כל כך לעולם האלוקי, אינו מסוגל להעלות בדעתו יצירה אנושית-פלאסטית שתתאים לדגם האלוקי. לעומת זאת בצלאל מייצג כאן את האומן האידיאלי. הוא מתכוון כלפי מעלה, אבל יצירתו מושלמת למטה, בחומרים ובייצוגים אנושיים, והנה, בלי לראות, הוא יוצר יצירה מושלמת. סיומו של המדרש דורש את שמו של בצלאל כמו שעמד בצל-אל וראה, כך מבין משה. ייתכן שמשה מבין את מעשהו של בצלאל לפי המושגים שלו. הוא "נאמן", כלומר: עושה באמת מה שמצווה אותו ה'. אבל בשביל בניין המשכן דרושה לא רק נאמנות. לבצלאל ישנן תכונות אחרות: חכמת לב לעשות ... וגם: לחשוב מחשבות. זוהי חכמה שאין למשה, ולכן הוא נכשל. כאן דרושה חכמת אדם ולא רק חכמת אלוקים. אופייני שבן שבת יהודה, בן חור, מייצג דווקא את הבחינה הארצית, המעשית, את היכולת ליצור כלי במציאות. זוהי בחינת "מלכות" כפי שקרויה בחכמת הסוד, הנתונה לשבת יהודה. משה רבנו, מייצג את הבחינה האידיאלית, השמימית, שהיא נאחזת במידת ה"תפארת" שהוא קשור בה.

לפני שנציג תשובה נוספת לשאלה שבה דנו לעיל ברצוננו להציג שאלה נוספת ומוכרת:

10. הכפילויות בסיפור ציווי המשכן ועשייתו

כידוע, פרטי צורת המשכן, כליו, וממדיהם מתוארים פעמיים: תחילה, בתיאור ציווי ה' למשה בפרשת תרומה (פרק כ"ה, פסוק א' - פרק כ"ז, פסוק ח'), ולאחר מכן בתיאור העשייה בפועל בפרשת ויקהל (פרק ל"ה, פסוק ז' - פרק ל"ח, פסוק ז'). הרוב המוחלט של פרטי המשכן וכליו חוזרים בצורה מדוייקת, בחילוף מלשון ציווי ללשון עבר. לשם הדגמה, נביא את הפסוקים הראשונים בציווי עשיית הארון, בהשוואה לתיאור עשייתו בפועל:

עשיית המשכן - פרשת תרומה (פרק כ"ה, פסוקים י" - י"ב)	עשיית המשכן - פרשת ויקהל (פרק ל"ז, פסוקים א' - ג')
וְעָשׂוּ אֶרֶוֹן עֲצֵי שֵׁטִים	וַיַּעַשׂ בְּצִלְאֵל אֶת הָאֶרֶן עֲצֵי שֵׁטִים
אֲמֵתִים וְחֲצֵי אֶרְכּוֹ וְאֲמָה	אֲמֵתִים וְחֲצֵי אֶרְכּוֹ וְאֲמָה

סנקליטון שלי של מעלה וארד ואצמצם שכינתי ביניהם למטה למעלה שרפים עומדים אף למטה עצי שטים עומדים העמד אין כתיב כאן אלא עומדים כנתון באסטרטיא של מעלה ההוא דכתיב (ישעיהו ו,ב) שרפים עומדים ממעל לו מה למעלה כוכבים אף למטה כוכבים אמר רבי חייא בר אבא מלמד שהיו קרסי הזהב נראין במשכן ככוכבים הקבועים ברקיע
השראת השכינה למטה היא בודאי בסוד הצמצום, מפני ששהיית ה' בתוך מרחב גשמי מוגדר במקום, ודאי סותרת את הווייתו האינסופית. אבל זהו בדיוק רצונו. דגם אנושי המכוון כלפי דגם אלוקי.

נראה, שחז"ל הבינו באופן שונה לחלוטין את רשימת ההוראות הנתונה בפרשתנו. לפי מדרשים אלה, המשכן מבוסס על מראה אלוקים שראה משה רבנו ולא על רשימת ההוראות.

ומסביר הרב תמיר גרנות, שהרשימה הטכנית אינה עומדת בנפרד מהמראה אלא היא התרגום המעשי של משה רבנו את המראה שראה. כלומר: ייתכן ומשה לא קיבל כלל רשימה מפורטת של חומרים ומידות, אלא רשימה זו היא כבר ההוראות שלו, בתפקידו כאומן, לאחר שראה את המראה למעלה ונתבקש לעשות כמותו למטה. לפי פירוש זה המראה הוא אלוקי, והרשימה הטכנית היא אנושית במקורה, אף שמעמדה כמובן הוא כשל מצוות ה' שהרי היא ביצוע נאמן של הוראותיו של הקב"ה, שלא רצה לשרטט את השרטוט הפיסי של המשכן, מפני שעיקר משמעותו היא שייבנה לפי המושגים היצירתיים של בני אדם.

משה ובצלאל

במקום אחר העמידו חז"ל את הבעיה הזו של יצירת המשכן לאור המראה האלוקי במסגרת הנגדת דמויותיהם של משה רבנו ובצלאל:

9. במדבר רבה, וילנא, פרשה טו:

ר' לוי בר רבי אומר מנורה טהורה ירדה מן השמים שאמר לו הקב"ה למשה (שמות כה,לא) ועשית מנורת זהב טהור אמר לו כיצד נעשה אותה אמר לו מקשה תיעשה המנורה ואעפ"כ נתקשה משה וירד ושכח מעשיה עלה ואמר ריבוני כיצד נעשה אותה אמר לו מקשה תיעשה המנורה ואף על פי כן נתקשה משה וירד ושכח עלה ואמר ריבוני שכחתי אותה הראה לו למשה ועוד נתקשה בה אמר לו וראה ועשה עד שנטל מנורה של אש והראה לו עשייתה ואף על פי כן נתקשה על משה אמר לו הקב"ה לך אצל בצלאל והוא יעשה אותה ואמר לבצלאל מיד עשאה התחיל תמה ואמר אני כמה פעמים הראה לי הקב"ה ונתקשתי לעשותה ואת שלא ראית עשית מדעתך בצלאל בצל אל היית עומד כשהראה לי הקב"ה עשייתה

בתיאור מפורט של המשכן ושל מראהו בהר: בבחינה א' יש פירוט בציווי המשכן, ללא מראהו בהר (מלבד, כאמור, כלי המנורה, בהם יש מראה בלא ציווי מפורט), ופסוק המתאר באופן כללי את קיום ציווי ה' בעשיית המשכן. בבחינה ב' יש הדגמה כללית על ידי מראהו בהר, ללא ציווי מפורט, ובעשיית המשכן מופיע תיאור מפורט.

חלוקת פסוקים ח' - ט' לבחינות

לפני שננסה לבאר את משמעויות הבחינות, נסיף וננתח פסוקים על פי חלוקתם לבחינות. כך נקבל נתונים נוספים אשר יתרמו להבנת משמעויות הבחינות.

12. הכפילות של ציווי מפורט לעומת ציווי בהדגמה מתמקדת בקושי תחבירי בפרק כ"ה, פסוקים ח' - ט':

(ח) וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשֹׁכְנֵתִי בְּתוֹכָם:

(ט) כָּל־אִשׁר אֲנִי מֵרָאה אוֹתְךָ אֵת תְּבִנֵית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת

תְּבִנֵית כָּל־כְּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ:

ונשאלת השאלה: לאיזה פועל מצטרף המושא העקיף "ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו"? ו' החיבור של "וכן תעשו" מגדיר משפט חדש, ולכן את הפועל אשר אליו מצטרף המושא העקיף הנ"ל צריך, לכאורה, לחפש קודם לכן. המושא אינו מתאים מצד משמעותו להשלים את "ושכנתי בתוכם", וצריך לחזור עוד אחורנית ל"ועשו לי מקדש". לפי זה, סדר הדברים מסורס, וצריך לקרוא כאילו היה כתוב: **ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו, ושכנתי בתוכם. וכן תעשו.** אולם, מלבד הקושי הברור שבסירוס זה - מדוע התורה לא כתבה את הדברים כסדר? - עולה השאלה: מה מוסיף המשפט "וכן תעשו" על המשפט הקודם "ועשו... ככל אשר אני מראה...?"

המפרשים נזקקו לשאלה זו.

13. רש"י במקום מביא דרשה מחז"ל:

"וכן תעשו" - לדורות: אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים... כתבנית אלו תעשו אותם. ואם לא היה המקרא מחובר למעלה הימנו, לא היה לו לכתוב "וכן תעשו" אלא "כן תעשו", והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו.

אלא שבפשט אין זכר לדברים אלה.

14. ראב"ע (בפירושו הארוך) מפרש את "וכן תעשו"

בכיוון אחר:

תוספת וי"ו "וכן תעשו" - לצורך הכלים, כי בתחלה "ועשו לי מקדש".

כלומר, המשפט הקודם עסק רק במקדש עצמו, ולכן התורה מוסיפה "וכן תעשו", כלומר, תעשו גם כפי הציוויים הבאים בהמשך לגבי הכלים. אולם אף פירוש זה קשה ביותר: הרי המקרא זועק "ועשו לי מקדש... ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית

וְחָצִי רְחֵבוֹ וְאִמָּה וְחָצִי קִמְתּוֹ:

וְצִפִּיתְּ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תִּצְפְּנֵנּוּ

וְעָשִׂיתְּ עָלָיו זָר זָהָב סָבִיב:

וְיִצְקֶתְּ לוֹ אַרְבַּע טַבַּעֲתַת זָהָב וְנִתְתָּהּ עַל אַרְבַּע פְּעֻמֹתָיו

וּשְׁתֵּי טַבַּעֲתַת עַל צַלְעוֹ

הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבַּעֲתַת עַל צַלְעוֹ הַשְּׂנִיית:

כאמור, זוהי דוגמה בלבד. יחס דומה בין הציווי לבין

העשייה ניכר גם בפרשיות, השולחן, המנורה, המשכן, האוהל ומכסהו, קרשי המשכן, הפרוכת והמזבח.

כפילות זו תמוהה: מדוע התורה צריכה לחזור בתיאור העשייה על כל הפרטים הידועים כבר לקורא מהציווי? מדוע התורה איננה יכולה להסתפק בתיאור סתמי דוגמת זה המופיע בפרק ל"ט, פסוק ל"ב: "...ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה, כן עשו?"

שתי הבחינות בסיפור ציווי המשכן ובעשייתו

הרב יהודה ראק מציע לענות על השאלה שהצגנו לעיל על פי שיטת הבחינות וטוען שיש כאן שתי בחינות¹.

בבחינה אחת (להלן: בחינה א'), התורה מספרת כיצד ה' ציווה את משה ציווי מפורט, הכולל את כל פרטי צורת המשכן וכליו (מלבד כלי המנורה, לגביהם ה' הסתפק בהדגמה כללית). ביצוע הציווי של בחינה זו מתואר במשפט כללי:

11. שמות ל"ט ל"ב:

"...ויעשו בני ישראל ככל אשר צווה ה' את משה, כן עשו"

בבחינה אחרת (להלן: בחינה ב'), התורה מספרת כיצד ה' ציווה על עשיית המשכן על ידי שימוש בהדגמה כללית:

"ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו". בהמשך, התורה מספרת על ביצוע הציווי, ומפרטת את כל פרטי צורת המשכן וכליו כפי שנעשו בפועל.

נמצא, שבכל בחינה בפני עצמה אין כפילות בתיאור ציווי הקמת המשכן ובתיאור עשייתו, וכמו כן אין כפילות

1 'שיטת הבחינות' פותחה על ידי מו"ר הרב מרדכי ברויאר. את דברי הרב ברויאר על אודות שיטתו ואת פרשנותו באמצעות שיטתו ניתן למצוא בספרו "פרקי מועדות" ו"פרקי בראשית", וכן בספר "שיטת הבחינות" של הרב מרדכי ברויאר. לפי שיטת הבחינות, הקב"ה כתב את התורה במבנה ריבודי, עם סיפורים (או קטעים הלכתיים) מקבילים, 'בחינות' שונות, שכל אחד מהם יכול לעמוד ולהקרא בפני עצמו, באופן שתכנה סתירות ביניהם. לעיתים רבות הסיפורים משולבים זה בזה ליצירת סיפור מצורף. הסיפור המצורף מטשטש את נקודות המעבר מסיפור לסיפור, אבל גם משמר את הקשיים שבמעברים ביניהם. כל סיפור מביע תוכן עצמאי, שהוא חשוב כשלעצמו, ויש יחס ביניהם המצדיק את שילובם לסיפור אחד. באמצעות הקשיים הנובעים מצירוף הבחינות, כגון כפילויות וסתירות, ניתן לחשוף את שתי 'הבחינות' העצמאיות ולאחר מכן לעמוד על משמעויותיהן.

דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו.

לכן מסביר הרב יהודה ראק, שמסתבר ש-ב₁ ו-ב₂ שייכים לשתי בחינות שונות. פסוק ח' ("ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם"), שכבר שייכנו אותו לבחינה א', מוסב על בני ישראל (שהרי בוודאי אין כוונת ה' לשכון רק בתוך "כל איש אשר ידבנו לבו", אלא בתוך כל בני ישראל), שנוכרו קודם לכן רק ב-ב₁, ולכן ב₁ שייך לבחינה א', ו-ב₂ לבחינה ב'.

ההבדל בין ב₁ לבין ב₂ בולט: ב₁ מהווה ציווי ישיר על בני ישראל לאיסוף תרומה למשכן. לעומת זאת, ב₂ איננו מצריך פנייה של משה לבני ישראל, אלא ה' מדבר אל משה וקובע שהתרומה - שהצורך בה נראה כהנחת רקע - תלקח מאת נדיבי הלב. אנו רואים כאן התאמה גם לציווי צורת המשכן בבחינה ב', אשר גם בו עצם הצורך במשכן נראה כהנחת רקע (שהרי בפסוק ט' מצוי ציווי המשכן הראשוני בבחינה ב', ופסוק ח' שייך רק לבחינה א'), ורק לגבי צורתו יש צורך בציווי: "ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו - כן תעשו".

עד כה חלקנו את פסוק ב' ואת פסוקים ח' - ט'. בתווך מצויים פסוקים ג' - ז', המתארים את חומרי הגלם שצריכים להתרם למשכן. אין מניע תחבירי או ענייני לחלוקת פסוקים אלה לבחינות או לשיוכם לבחינה זו או אחרת, ולכן יש לראות אותם כמשותפים לשתי הבחינות. אמנם, עולה מתוכם הבדל במשמעות בין שתי הבחינות: בבחינה א': "וזאת התרומה אשר תקחו מאתם" פירושו מאת בני ישראל; לעומת זאת, בבחינה ב' פירושו הוא מאת נדיבי הלב.

נסכם את החלוקה:

לסיכום בין הבחינות אנו מוצאים את ההבדלים הבאים:
א. בבחינה א', ציווי איסוף התרומה ועשיית המשכן נאמר בפנייה לבני ישראל, כחיוב על הציבור. לעומת זאת, בבחינה ב' עצם הצורך במשכן ובתרומה הוא הנחת רקע, והתורה רק מצווה שהתרומה תבוא מנדיבי הלב, ועל צורת המשכן וכליו (בהדגמה).

ב. בבחינה ב' התורה מציינת שהתרומה נלקחת מנדיבי הלב, אך בבחינה א' אין אזכור של נדיבי הלב.

ג. בבחינה א' הציווי כולל את כל פרטי צורת המשכן וכליו (למעט כלי המנורה), ובהתאם לכך העשייה מתוארת במונחים כלליים בלבד; בבחינה ב' לעומת זאת, הציווי הוא בהדגמה לפי מראה למשה בהר, ודווקא העשייה היא המפורטת.

ד. בבחינה א' מגדיר את ייעוד המשכן: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". לעומת זאת בבחינה ב' לא מצוי ייעוד בפסוקים.

כל כליו". אם ה"מקדש" איננו כולל את הכלים, אז מה משמעות עשייתו כפי "תבנית כל כליו"? אלא, בוודאי שה"מקדש" כולל את המשכן ואת כליו, ואם כן - לא ברור כיצד לפרש את "וכן תעשו".

ומסביר הרב יהודה ראק, שמסתבר שאין לסרס את המקראות. האות ו' של "וכן תעשו" מוכיחה שיש לקרוא שתי מילים אלה כמשפט עצמאי. אולם, כמשפט עצמאי הוא מהווה כפילות ביחס ל-"ככל אשר אני מראה אותך...", ולכן יש לשייך שני מרכיבים אלה לשתי בחינות שונות:

המשפט "ככל אשר אני מצוה אותך... כל כליו", המתאר ציווי על פי הדגמה, שייך לבחינה ב';

המשפט "וכן תעשו", כמשפט שלם, שייך לבחינה א'. משפט זה מהווה המשך לפסוק ח' ("ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם"), ומעין כותרת לפרשיות הבאות, המפרטות את צורת המשכן וכליו. בבחינה זו (א'), יש לקרוא כך:

וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וּשְׁכֵנֹתַי בְּתוֹכְכֶם.

וְכֵן תַּעֲשׂוּ: וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים... [כל פרטי המשכן וכליו].

מכאן, שיש לשייך גם את פסוק ח' לבחינה א'. אולם, אין לנתק לגמרי את "וכן תעשו" מבחינה ב', שהרי, כפי שראינו, צירוף המושא "ככל אשר אני מראה..." (השייך לבחינה ב') לפעלים קודמים בפסוקים מעורר קשיים. לכן, יש לצרף מושא זה לפועל שלאחריו: "עשו". בבחינה זו (ב'), אין לקרוא את האות ו' של "וכן תעשו" אלא רק:

כָּכֵל אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תְּבִנֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תְּבִנֹת כָּל כְּלָיו - כֵּן תַּעֲשׂוּ:

משפט זה הוא עיקר הציווי על צורת המשכן וכליו בבחינה זו.

נמצא, שהמילים "כן תעשו" משותפות לשתי הבחינות, אך האות ו' שייכת רק לבחינה א'.

חלוקת פסוק ב' לבחינות

למעשה, הפיצול בין הבחינות מתחיל כבר מתחילת הפרשייה. הציווי על לקיחת תרומה מופיע פעמיים

15. שמות כ"ה:

(א) וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

(ב₁) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה

(ב₂) מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לִבּוֹ תִקְחוּ אֵת תְּרוּמָתִי:

ב₂ מהווה כפילות ביחס ל-ב₁. אמנם, יש ב-ב₂ מידע שאין ב-ב₁: המושא "מאת כל איש אשר ידבנו לבו". אולם, בהנתן ב₂, ב₁ הוא בהחלט מיותר. ואם לשון נסתרים ש-ב₁ ("ויקחו") הוא נחוץ, אז ניתן היה לצרף את המושא ל-ב₁, וכך לצמצם את כל המידע למשפט אחד פשוט:

(אנו מדלגים כאן על פרק ל"ח, פסוק ח' ואילך)

(פרק ל"ט, ל"ב) ותכל
כל עבדת משכן אהל
מועד

(פרק ל"ט, ל"ב) ויעשו
בני ישראל ככל אשר צוה
ה' את משה בן עשו:

משמעויות הבחינות

מסתבר, שההבדלים בין הבחינות תלויים בשני מניעים שונים למשכן. ומסביר הרב ראק, שבחינה א' מתארת בפירוש את ייעוד המשכן: "ושכנתי בתוכם". שכנית ה' בתוך עם ישראל היא עצמה המגמה והיעד הסופיים של כל מפעל המשכן. כלשון המזמור: "פה אשב כי אויתיה" (תהלים פרק קל"ב, פסוק י"ד) - הקב"ה, כביכול, מתאוה לקשר עם עם ישראל, קשר המתבטא בישיבת ה' בקרב ישראל. רצון זה של ה' מתבטא ומודגש בכך שהי קובע לא רק את עצם הייעוד של עשיית משכן, אלא גם את כל פרטי צורתו. הקפדת ה' על כל פרטי המשכן וכליו מבטאת את העובדה שמערכת המשכן וכליו חשובה ורצויה לו. משום כך פרטי תבנית המשכן וכליו מתוארים דווקא בתוך הציווי.

מנקודת מבט זו של רצון ה' לשכון בתוך ישראל, פעולת העשייה של המשכן היא חלקו של עם ישראל ברקימת שלב זה במערכת היחסים שבין הקב"ה לבין עם ישראל. וכיוון שכך, ברור שהתפקיד של עשיית המשכן יחול באופן עקרוני על הציבור, כציווי על הציבור בכללותו. משום כך, חשוב לתורה להדגיש שהחובה מוטלת על כל הציבור (פרק כ"ה, פסוקים ב' - ח):

דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה... ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם:

בחינה ב' איננה מתארת ייעוד חיובי מוגדר של המשכן. הצורך במשכן ובנדבה למשכן הוא כעין הנחת רקע, והי רק בא וקובע חלק מהפרטים הבסיסיים בתוך הקשר זה. נראה מכאן שהמניע היסודי למשכן בכלל, בבחינה זו, הוא הצורך האנושי במוקד קונקרטי לעבודת ה'. כפי שמטעים הרמב"ם בדבריו המפורסמים במורה הנבוכים (חלק ג', פרק ל"ב), התורה מתאימה את הביטויים החיצוניים של מערכת היחסים עם ה' לתבניות החברתיות הקיימות.

16. ואלו מקצת דברי הרמב"ם שם (תרגום שורץ):

והדרך המפורסמת בעולם כולו, שהסכינו אליה באותם ימים, והפולחן הכללי שגדלנו עמו, לא היה אלא להקריב מיני בעלי-חיים באותם מקדשים שהציבו בהן

בחינה II

(פרק כ"ה, א') וידבר ה' אל משה לאמר:

(ב'1) דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה

(ב'2) מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי:

(ג') וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת... (ז') אבני שהם ואבני מלאים לאפד ולחשן:

(ח') ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם:

(ט'1+2) ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו כן תעשו:

(ל') והקמת את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר:

(פרק כ"ז, א') ועשית את המזבח עצי שטים

(ח'2) כאשר הראה אתך בהר פן יעשו:

(אנו מדלגים כאן על פרק כ"ז, פסוק ט' ואילך)

(פרק ל"ה, ח' - פרק ל"ח, פסוק ז') [כל פרטי עשיית המשכן וכליו].

בחינה I

(ט'2 - פרק כ"ו, כ"ט) וכן תעשו... ועשו ארון עצי שטים... [ציווי מפורש ומפורט של כל פרטי המשכן וכליו].⁴

(ל"א - ל"ז) ועשית פרכת תכלת וארגמן... ותולעת שני [ציווי כל פרטי הפרוכת, ואופן הרכבת המשכן וסידור הכלים בו]

(פרק כ"ז, א' - ח'1) ועשית את המזבח עצי שטים [ציווי פרטי המזבח].

2 בדילוג על ו' החיבור של "וכן", וכאמור, יש לקרוא פסוק זה כך: "ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו - כן תעשו".

3 וכאמור, יש לקרוא פסוקים אלו כך: "וכן תעשו: ועשו ארון עצי שטים...".

4 וכלי המנורה בלבד הם כפי מראה בהר (פרק כ"ה, פסוק מ').

של ה' למשכן וכליו, כביטוי ממשי של קרבתו לישראל, בעוד בחינה ב' באה בדיוק להדגיש את ההיפך: העדר חשיבות אמיתית במשכן וכליו, אלא הצורך במשכן וכליו הוא צורך אנושי-חברתי, שהתורה רק דואגת לשלב אותן בהקשר של עבודת ה'. אם כן כיצד התורה מוסרת כאן שני מסרים סותרים?

הרב יהודה ראק מציע להסביר את הסתירה בין הבחינות באופן הבא: המשכן וכליו מהווים מערכת פיסית ומוחשית, המבטאת יחס של קרבה בין ה' לבין עמו. בחירת כלים מוחשיים אלה לביטוי מערכת יחסים זו היא אכן בחירה התלויה במבנים החברתיים שרווחו בזמן מתן תורה, כפי שעולה מבחינה ב'. אולם, מהרגע שה' רצה ובחר בכלים אלה להיות הכלים המבטאים מערכת יחסים זו, בחירה זו עצמה מגדירה את משמעות הכלים כביטויים אמיתיים של מערכת היחסים.

לכן, מבחינה קיומית, בחינה א' איננה סותרת את בחינה ב', שהרי ה' רוצה במערכת יחסים קרובה עם ישראל, ובפועל המשכן הוא אמצעי הביטוי ליחס זה. ממילא, כך גם אנחנו יכולים וצריכים להתייחס ולהגיב לשכינת ה' בתוכנו. המשמעות של התובנה המתחדשת מבחינה ב', מלבד במישור הספקולטיבי-פילוסופי, איננה מיעוט בחשיבות המשכן, אלא מיקוד היחס שלנו כלפי המשכן בכך שהוא מהווה ביטוי ליחס ה' כלפינו, ולא במבנים החיצוניים.

הצורות, ולהשתחוות להן, ולהקטיר קטורת לפנין - היראים והסגפנים היו באותם ימים דווקא האנשים המתמסרים כליל לשרות אותם מקדשים העשויים לכוכבים... לכן השאיר יתעלה את מיני העבודות האלה והעבירן מהיותן לנבראים ולדברים דמיוניים שאין להם מהות אמיתית, להיות לשמו יתעלה, וציוונו לעשותם לו יתעלה. לכן ציוונו לנו לבנות לו מקדש: 'ועשו לי מקדש'...

ההשוואה בין מה שעולה כאן מבחינה ב' לבין שיטת הרמב"ם היא רק בעניין זה שהתורה קובעת את ביטויי הפולחן לפי התבניות האנושיות המוסכמות. הרמב"ם עצמו מרחיק לכת יותר ואומר שיש לתופעה זו מחיר במישור הדתי, כיוון שיש גם אלמנט שלילי בעבודת מקדש וקרבתו. לנקודה זו האחרונה אין בסיס במה שאנו רואים כאן בפסוקים שניתחנו. הבדל נוסף בין דברי הרמב"ם לבין העולה כאן מן הפסוקים הוא שהרמב"ם מדבר על מכלול עולם המקדש ועבודת הקרבנות, בעוד שמה שראינו כאן בפסוקים עוסק רק בעצם קיום המשכן וכליו כמערכת של שכינת ה' בארץ.

לסיכום, בבחינה ב' כיוון שהתורה בבחינה זו איננה מציינת את ייעוד המשכן, אלא רק את דינאו, נראה שבבחינה זו אין מוקד ערכי בצורך במשכן אלא רק צורך מעשי. משום כך, התורה בבחינה זו איננה מציינת את הנדבה כמעשה ציבורי כללי, אלא כתופעה קיימת של נדיבי לב שרוצים להרים תרומה למשכן, והמצווה היא רק לקבל מהם ולהשתמש בתרומה באופן הנכון.

בבחינה זו אין חשיבות כל כך בפרטי המשכן הספציפיים, ולכן הציווי הוא כללי, ללא פירוט. עיקר החשיבות בבחינה זו היא לנתב את הצורך האנושי במוקד פולחן לכיוון של עבודת ה', ולכן הציווי מדגיש את החשיבות לעשות בהתאם לציווי. זהו התפקיד של המראה בהר: לגרום לכך שהעשייה תהיה עבודת ה' ועל פי רצון ה', ולא הגשמת תאוות אישיות גרידא. וכיוון שעיקר החשיבות היא בעשייה זו, התורה מפרטת את צורת המשכן בכליו בשלב העשייה ולא בשלב הציווי.

היחס בין הבחינות והבנת אופי המשכן

בהבנת היחס בין הבחינות אנו נתקלים בבעיה: הסתירה בין הבחינות נראית יסודית יותר מאשר הסתירות הרגילות בין בחינות שונות בתורה. זאת, כיוון שהסתירה בין בחינות היא בדרך כלל רק במישור תכני הסיפור, כאשר הסיפורים הסותרים באים לבטא רעיונות שונים או דרכי השגחה שונות, שאולי מתנגשים ואולי יש מתח ביניהם - אך מובן כיצד שניהם חשובים ובעלי ערך. אולם, כאן הסתירה בין הבחינות איננה רק בתכני הסיפור, אלא גם במישור הקונצפטואלי. שהרי לפי מה שהסברנו, בחינה א' באה ללמד על רצון ותאוה כביכול